

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Hanna Naudi

NOORTE TEEKOND KINNISESSE LASTEASUTUSSE.

LASTEKAITSETÖÖTAJA VAADE.

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Judit Strömpl, Ph.D.

Tartu 2023

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Hanna Naudi

20.04.2023

ABSTRACT

"Young people's journey to a closed institution for children. The child protection worker's view. "

The main goals of this bachelor's thesis were to find out the preventive measures used by child protection workers and for what reasons a child ends up in a closed institution for children. The goals of this work were achieved by carrying out interviews with child protection workers.

A total of four research questions were applied, and the answers were as follows:

1. How do child protection professionals characterise the children who will eventually be referred to KLAT?

Children end up in a closed institution for children mainly due to self-destructive behaviour, specific characteristics resulting from behavioural disorders, neglecting school obligations etc. A large part of the problems comes from the domestic situation where the parents behavioural patterns are often repeated by children; if the parents behaviour have been problematic, there is a high probability that their child's behaviour will also be problematic. In most cases the child's family have multiple problems. One of the problems can be for example parents divorce and/or moving apart and the child does not take it well and starts seeking parents attention with problematic behavior. Another problem can be the parents own addiction disorders, which affect the child or the child is completely neglected by parents.

2. What services do child protection workers use before referring a child to a closed children's institution?

The services that children and families receive are based on individual needs. In most cases, parents are referred to parenting skills training. One example of parenting skills training is the Gordon Family School. Children are referred to the service based on their problems. Various institutions also cooperate with child protection workers. They include the psychiatric hospitals of Tartu and Tallinn, the Libertas Clinic, Torujõe Center etc.

3. What is the procedure for referring a child to KLAT?

In summary the child is referred to closed institution for children by a joint decision of social security office and the court. A local government worker notices a child in need and offers the child programs. If the programs do not change the child's behavior and there are no more suitable programs for the child, the child protection worker of the local authority submits an application to social security office to refer the child to a closed institution for children. The social security office reviews the application and forwards it to the court. Then the court will finally decide, taking into account the child's interests, what will happen to the child. If the court sees that it is not possible to offer more programs to the child, the child is referred to closed institution for children.

4. How do child protection workers evaluate KLAT?

From the interviews, it emerged that the child protection worker liked closed institution for children the most among the services. The reason was previous positive experiences and children's mood when going to closed institution for children. The rest of the services were evaluated differently by child protection workers. Since a service needs to be found for each child, depending on the need, one service is more suitable for one child than another.

This bachelor's thesis is a summary and a brief overview of the child's entry into a closed institution for children, the child's family and the child's problems. The services could be investigated separately, with a focus on both the nature of the services and the frequency of their use. It would also be possible to subjectively examine both children and parents about their problems and family background. Since the practice of using closed institutions for children services is somewhat unpopular, and children are referred there only as a last resort I think it should be considered what could be done better with the services so that the child does not have to go to a closed institution for children.

Keywords: Closed institution for children, family, services, child protection worker, problem behaviour.

Sisukord

SISSEJUHATUS	6
I PEATÜKK: KIRJANDUSE ÜLEVAADE	8
1.1 Kiindumussuhe	8
1.1.1 Kiindumushäire.....	10
1.1.2 Korrastamata kiindumussuhte pikaajalised mõjud	11
1.2 Lapsepõlvetrauma	11
1.3 Ennetustöö tasandid	14
1.3.1 Universaalne ennetus	15
1.3.2 Selektiivne ja näidustatud ennetus.....	15
1.3.3 Sekkumised.....	16
1.4 Kinnise lasteasutuse teenus ehk KLAT	17
1.5 Kinnise lasteasutuse teenusele sattumise protsess ja põhjused	19
1.6 Uurimisprobleemi seade	20
II METOODIKA	21
2.1 Metoodika valik	21
2.2 Andmekogumismeetod	21
2.3 Uurimuses osalejad ja andmekogumise käik	22
2.4 Andmeanalüüsimeetod	22
2.5 Uurija refeleksioon	23
III ANALÜÜS JA ARUTELU	24
3.1 Perekonna mõju lapsele	24
3.2 Lastekaitsetöötaja kasutatavad ennetustegevused ja sekkumised	25
3.3 KLAT-i suunamise protsess	27
KOKKUVÕTE	30
KASUTATUD KIRJANDUS	32
LISAD	35

SISSEJUHATUS

Kinnise lasteasutuse teenus (*edaspidi* KLAT) on mõeldud abivajavatele lastele, kelle vanusele vastav seadusekuulekas toimetulek on rikutud ning kelle puhul olemasolevad või neile pakutud ennetusmeetmed ei näidanud oodatut tulemust. See on viimane abinõu (Linnas ja Raudkivi, 2023). Kuna KLAT on lapse vabadust piirav meede, siis seadus reguleerib olukorrad, kus piiramine on lubatud. Sotsiaalhoolekande seadus 7¹. jagu, § 130² (1) ütleb, et laps paigutatakse KLAT-i juhul, kui lapse käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu, või teiste elu või tervise ning ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega. Lisaks ütleb lastekaitse seadus 5. peatükk § 21 välja, et tuleb selgitada lapse huvid ning lähtuda nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Kui lapse huvid erinevad lapse arvamusest, siis peab selgitama lapse arvamuse arvestamata jätmise põhjused (LasteKS, 2014). KLAT-i suunamine peab toimuma lapse huvides ning ta peab aru saama, miks teda sinna suunatakse. Reeglina seletatakse lapsele, miks on tema olukorras parem olla teatud periood KLA teenusel. Üheks sellise olukorra näiteks on narkosõltuvus, millega laps ei suuda oma tavapärasel elukeskkonnas iseseisvalt toime tulla (Markina jt, 2021).

Lastekaitse seadus § 30 kirjeldab hädaohus last kui last, kes on oma elu või tervist ohustavas olukorras ning kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute elu või tervist. Näiteks laps on teiste inimeste või vara vastu vägivaldne ja agressiivne, kuritarvitab sõltuvusaineid, ööbib kokkuleppeta järjepidevalt kodust eemal ja/või on enda vastu vägivaldne, nt lõigub, sooritab suitsiidikatseid; lapsel võib ka esineda riskikäitumist (nt üleseksualiseeritus) ja koolikohustuse mittetäitmist (Sotsiaalkindlustusamet, i.a). Selline riskikäitumine võib tuleneda lapse olukorrast, kus pereliikmed ei suuda tagada talle turvalist keskkonda. Sellest tulenevalt võib laps vajada ööpäevaringset järelevalvet. Siiski on juhtumeid, kus hädaohus lapsele ei ole KLAT sobivaim teenus. Näiteks võib abivajav laps võimaliku füüsilise või psüühilise tervisehäire tõttu vajada meditsiinilist sekkumist ning pidevat jälgimist: nt vahetu suitsiidioht, äge psühhoos, söömishäirest tingitud füüsilise seisundi halvenemine või äge stressireaktsioon ainsa psüühilise käitumist mõjutava häirena (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Lapse suunamine KLAT-i toimub alles siis, kui tavapärasel abistavad meetmed enam tema loomulikus elukeskkonnas ei tööta. See tähendab, et lapsega on eelnevalt tegelenud kohaliku

omavalitsuse (edaspidi KOV) lastekaitsetöötaja, kool, politsei jt ametiasutused, kuid selle tulemusena ei ole lapse käitumine muutunud.

Minu bakalaureusetöö uurimisprobleemiks on see, et vaatamata varasematele uuringutele pole siiani päris selge, millised konkreetsed ennetavad meetmed on kasutusel enne KLAT-i suunamist. Hiljuti koostatud rapordis on kirjeldatud võrgustikutöö tähtsust, esitatud soovitusi ennetustöö efektiivsemaks muutmiseks, seejuures arvestades lastekaitsetöötajate arvamusi (Haljasmets, 2022). Käesoleva uurimuse põhieesmärgiks oli välja selgitada, millised on lastekaitsetöötajate poolt kasutatavad teenused ennetamiseks abivajava lapse KLAT-i suunamist. Minu uurimuse teisene eesmärk oli teada saada, millistel põhjustel satub laps kinnisesse lasteasutusse. Kuna ma ise töötan kinnises lasteasutuses ja puutun tihedalt kokku seal viibivate lastega, siis hakkas mind huvitama, milline on nende teekond KLAT-i ning kuidas lastekaitsetöötaja seda iseloomustab.

Uuris kolme maakonna KOV lastekaitsetöötaja näitel, millised ennetusteenused on neile kättesaadavad.

Eesmärgi saavutamiseks sõnastasin järgmised uurimusküsimused:

1. Kuidas iseloomustavad lastekaitsetöötajad neid lapsi, keda lõpuks tuleb KLAT-i suunata?
2. Milliseid teenuseid kasutavad lastekaitsetöötajad enne lapse suunamist KLAT-i?
3. Kuidas toimub lapse suunamine KLAT-i?
4. Kuidas hindavad lastekaitsetöötajad KLAT-i?

Käesolev bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis tuvustan töö teoreetilist raamistikku, teises tutvustan andmekogumise ja analüüsimise meetodeid ning kolmandas esitan kogutud andmete analüüsitulemusi. Tööd lõpetab kokkuvõte ja järeldused.

Soovin tänada kõiki, kes olid abiks käesoleva töö valmimisel. Suur aitäh intervjueeritavatele, kes leidsid küsimustele vastamiseks aja ning kes andsid sisurohkeid vastuseid. Tänan Judit Strömplit, kes juhendas mind ning igal sammul oli mulle toeks.

I PEATÜKK: KIRJANDUSE ÜLEVAADE

Kirjanduse ülevaade jaguneb kaheks. Esimese teemana käsitlen kiindumussuhte tähtsust lapse arengule. Suhe, mis tekib lapse ja tema ema vahel määrab suuresti selle, kuidas laps tuleb tulevikus toime. Lapsel peavad olema kõik vajadused - nii bioloogilised, psühholoogilised kui ka sotsiaalsed vajadused rahuldatud (Bowlby, 1969). Kui need vajadused on rahuldatud, tekib lapse ümber turvaline keskkond. Vajaduste rahuldamine on oluline protsess vanema ja lapse vahelise kiindumussuhte tekkimisel, see on tähtis ka normaalse arengu seisukohast. Kui kiindumussuhe on häiritud, on häiritud ka lapse areng. Kiindumushäire on seotud ka lapsepõlvetraumaga, mis mõjub samuti lapse arengule. Lapsepõlvetrauma on järjest aktuaalsem teema ka Eestis.

Teise teemana käsitlen ennetustöö mõistet, kuna minu töö empiirilise osa keskmes on ennetustöö, mida abivajavatele lastele pakutakse. Lisaks annan ka põhjalikuma ülevaate KLA teenuse kohta.

Peatüki lõpetab uurimisprobleemi seade, töö eesmärgi ja uurimisküsimuste sõnastamine.

1.1 Kiindumussuhe

Eesti lastekaitseadus on määratlenud, millised eluaspektid peavad lapsel rahuldatud olema. LasteKS § 4 ütleb, et lapse heaolu peab olema arengut toetav, kus on rahuldatud tema füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused. Need on ühtlasi ka lapse põhivajadused.

Lapse esimesed inimsuhted loovad aluse tema isiksuse arenemisele (Bowlby, 1969). Eelkõige arenevad lapse käitumuslik süsteem suheldes tema emaga (Bowlby, 1969). Seega suurt rolli mängib lapse arenemise juures tema suhe vanemaga. Bowlby varasema teooria (1958) järgi kirjeldati lapse käitumusmustreid, mis aitavad kiindumussuhet luua kui imemine, klammerdumine, järgimine, nutmine ja naeratamine. Uue teooria järgi on need viis käitumusmustrid olemad, kuid on muutunud kompleksemaks, on tekkinud süsteemid kuidas kiindumussuhe tekib (Bowlby, 1969). John Bowlby arvates seisnes idee selles, et kiindumuskäitumine on tekkinud vajadusest suurendada järglaste kaitsmise ja ellujäämise tõenäosust (Rygaard, 2016). „Kaitse põhineb peamiselt ema ja lapse füüsilisel lähedusel ja kontaktil esimeste eluaastate vältel“ (Rygaard, 2016:16).

Kiindumussuhe lapse ja ema vahel hakkab tekkima juba varases imiku eas (Bowlby, 1969). „Lapsed kiinduvad ükskõik millisesse inimesse, kes on nende esmane hooldaja“ (Van der Kolk, 2022: 126). Kui laps saab kuue kuuseks, siis oskab laps juba eristada ema või esmase hooldajat teistest inimestest visuaalselt ja heliliselt (Bowlby, 1969). Lapse ja ema vahel areneb kiindumussuhe. Olenemata sellest, kas kiindumine on turvaline või ebakindel, jätab see jälje koguks eluks (Van der Kolk, 2022). Turvaline kiindumussuhe tekib, kui lapse hooldamine hõlmab emotsionaalselt talle häälestumist (Van der Kolk, 2022). Kiindumussuhe, mis on turvaline, on hilisemas elus tervisliku toimetuleku võtmetegur (Van der Kolk, 2022). „Vajadus kiindumussuhte järele ei raue kunagi“ (Van der Kolk, 2022: 129).

Rygaard (2016) kirjeldab oma teoses kiindumuskäitumise nelja mudelit, mis saavad alguse imikueas ja püsivad kuni täiskasvanuks saamiseni (näited on toodud kiindumussuhte uuringust ema ja lapse vahel):

Turvaline/autonoomne kiindumussuhe – laps reageerib ema lahkumisele, kuid uurib iseseisvalt ruumi. Kui ema tagasi tuleb, otsib laps põgusalt kontakti ning seejärel uurib ruumi edasi.

Vältiv kiindumussuhe – laps ei reageeri kuidagi ema puudumisele, vaid tegutseb edasi. Ema saabudes hakkab ka ema tegelema muude asjadega, mitte lapsega. Uuringud näitavad, et tegelikult on laps ema puudumise pärast pidevas stressiseisundis ja stress kestab kauem kui turvalise/autonoomse käitumise korral.

Ambivalentne kiindumussuhe – laps klammerdub ema külge ning ilmutab viha või kontrollivat käitumist enne ema lahkumist. Kui ema lahkub, siis laps ei jätkka oma tegevust vaid keskendub ema puudumisele. Ning isegi ema naastes ei hakka mängima. Kiindumusüsteem on hüperaktiveeritud ning laps üritab ennast veenda ema läheduse olemasolust kuigi laps pole selles kindel.

Kaootiline kiindumussuhe – kiindumussuhe sisaldab kõigi ülaltoodud suhete elemente, kuid laps ei reageeri üheselt mõistetava käitumismustriga lahusolekule ja taasühinemisele. On olemas seos hilisemate isiksushäirete ja muude probleemide vahel, millest võib ka välja areneda kiindumushäire.

Kiindumuskäitumise mudelid näitavad, milliseid suhteid on võimalik luua vanemal tema ja tema lapse vahel. Mudelite kaudu võib järeldada, et esimene ehk autonoomne kiindumussuhe on neljast mudelist lapsele kõige tervislikum. Laps saab toetuda vanemale kui tal on vaja, kuid samas jätab vanem lapsele tema autonoomsuse alles. Ülejäänud kolm mudelit näitavad juba hälbivat kiindumussuhet, mis võivad tuua edasises elus probleeme.

1.1.1 Kiindumushäire

Ükski suhe ei ole tugevam kui kiindumussuhe, mis on tugev (Bowlby, 1969). Kuid võib tekkida olukordi, kus lapse ja ema kiindumussuhe on häiritud. Seda nimetatakse kiindumushäireks. Kiindumushäiret saab defineerida kui vähese hoolitsuse saamist esimestel eluaastatel (Rygaard, 2016). Vähese tähelepanu ja hoolitsemise tagajärjeks on lapse nõrk kiindumussuhe ning sellest tekib kiindumushäire (Bowlby, 1969). Kiindumushäirega lapsi saab iseloomustada vähese suutlikkusega reageerida adekvaatselt emotsionaalselt ja sotsiaalselt (Rygaard, 2016). Lapsed, kes ei tunne ennast esimestel aastatel turvaliselt, võivad kogeda täiskasvanueas raskusi meeleolu ja emotsionaalsete reaktsioonide reguleerimisega (Van der Kolk, 2022). Kui laps on varases eas kogenud väärkohtlemist ja hülgamist, saab ta aru, et tema tunded ei mõjuta hooldajat ning edasises elus on talle juba ette programmeeritud alla andmine (Van der Kolk, 2022). Allaandmine võib tekkida kui laps saab aru, et ükskõik mida ta ka ei teeks ei saa ta hooldaja tähelepanu. See omakorda võib viia lapse ekstreemse käitumiseni, et saada hooldaja tähelepanu. Kiindumushäire tunnuseks on lapse suutmatus arendada vastastikuseid, armastavaid ja abistavaid suhteid teistega (Rygaard, 2016). Veel puudub lapsel oskus mängida, õppida, töötada, armastada, olla pereliige. Puudulikest oskustest võivad välja kujuneda ka sekundaarsed probleemid nagu halb õppeedukus, kriminaalne tegevus ning narkootikumide ja alkoholi tarvitamine (Rygaard, 2016).

Kasutatakse ka mõistet „äge kiindumushäire“, mis piiritleb neid lapsi, kellel on varases lapsepõlves tugev mahajäetuse või stressi kogemus, et neid ei saa aidata traditsiooniliste meetmetega nagu psühhoteraapia (Rygaard, 2016: 19). Rygaard toob veel välja, et olenevalt lapsest võivad korduvad pinged ja traumad tuua ellu veel teisigi probleeme, sest sageli ilmneb kiindumushäire kombinatsioonis teiste probleemidega. Nendeks probleemideks võivad olla: posttraumaatiline stressi häire (PTSD) ehk krooniline stressi seisund, mingisuguse traumeeriva kogemuse tagajärjel; hüperaktiivsus ehk aktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH), mis on ekstravertne ja kaootiline käitumine, põhjuseks närvisüsteemi orgaanilised probleemid; postinstitutsionaalne autistlik sündroom (PIAS) ehk passiivne ja introvertne seisund, põhjuseks hooletussejätmine (Rygaard, 2016).

Lisaks on kiindumushäirele iseloomulik antisotsiaalne käitumine lapsepõlves ehk impulsiivne ja agressiivne käitumine, lapse oskamatus õppida sotsiaalsest kogemusest, destrukttiivne käitumine ja haiget tegemine teistele lastele või loomadele, puuduv süü ja häbitunne (Rygaard,

2016). Tüüpiline käitumismuster kiindumushäire puhul on võitle-põgene-kangestu ehk hulkumine, konfliktidesse laskumine ja kangekaelsus (Rygaard, 2016). Teiseks iseloomulikuks käitumiseks on kriitikavaba kiindumuskäitumine ehk laps võtab koheselt omaks uued inimesed, peab neid usaldusväärseteks ja käitub nendega meeldival: emotsionaalselt esineb raskusi teha vahet tuttavatel ja võõrastel, „kleebib külge“ end ning lapse poolt loodavad kontaktid on pinnapealsed ning lühiajalised (Rygaard, 2016). Kiindumushäire ja kriitikavaba kiindumuskäitumise vaheline seos tuleneb lapse vajadusest turvatunde ja tähelepanu järele.

1.1.2 Korrastamata kiindumussuhte pikaajalised mõjud

Kiindumushäire mõjud kimbutavad lapsi ka täiskasvanueas. Näiteks lapsed, kellel olid emaga hälbinud suhted ehk nende suhe ei vastanud ema-lapse suhte normidele, võivad täiskasvanueas kogeda ebastabiilset minatunnetust, enesehävituslikku ja/või suitsiidset käitumist, vihahooge ning nad võivad kasutada mõnuained (Van der Kolk, 2022). Lastel, kellele emad ei pööra tähelepanu või kelle emad panevad pahaks lapse olemasolu, neil on suur tõenäosus kasvada noorukiteks, kes ootavad tõrjumist ja tagasitõmbumist (Van der Kolk, 2022). See tähendab, et laps võib juba nooruki või täiskasvanueas olla harjunud mitte nägema positiivset tulemust edasises elus; võib öelda, et ka laps on iseenda suhtes alla andnud. Ta püüab küll näidata, et hülgamine ja vaenulik käitumine ei lähe korda, kuid ta jääb alati valvsaks (Van der Kolk, 2022). Nooruk dissotsieerub ehk ta ei suuda ühendada mõtteid, tundeid ja mäletusi ühtseks tervikuks, mis tähendab, et selle tagajärjel ei tunne ta ennast enam ehedana, miski ei lähe korda, esineb suutmatust kaitsta ennast ohu eest või pöördumist äärmustesse, et midagigi tunda (Van der Kolk, 2022). Suure tõenäosusega leiab laps või nooruk läbi äärmuslike tegevuste viisi kuidas midagigi tunda, need tegevused võivad olla, kas lõikumine või kaklemine (Van der Kolk, 2022). Kui turvatunne puudub, tekitab see puuduliku minatunnetuse, ülemäärase klammerdumise ja ennast hävitava käitumise, mis on pikas perspektiivis kahjulik (Van der Kolk, 2022). „Kõige sügavam ja pikaajalisem mõju on hoopis endasse tõmbumine“ (Van der Kolk, 2022:137).

1.2 Lapsepõlvetrauma

Lapse ja vanema vahelise suhte hälbimise tulemusel tekkinud kiindumushäire võib olla aluseks lapsepõlvetraumale. „Trauma on reeglina keeruline suhetel põhinev sündmus, mille mõju sõltub olulisel määral sellest, kes on kõrval ja kuidas laps reageerib traumaatilisele sündmusele,“ (Sindi jt, 2022). Inimeste võimekus reageerida ümbritsevale maailmale sõltub

nende füüsilisest hetkesesisundist (Perry ja Szalavitz, 2006). Ekstreemse või pikaajalise hirmu või traumeeriva kogemuse korral on laps ülitundlik stressile ja ta võib tavaolukorras reageerida nagu ähvardava olukorra puhul (Perry ja Szalavitz, 2006). Laps, kes on kogenud traumeerivat kogemust töötleb informatsiooni teistmoodi kui lapsed, kes ei ole kogenud midagi häirivat (Perry ja Szalavitz, 2006). See tähendab, et lapsed, keda on väärkoheldud või neil esineb trauma on selgeks õppinud, et mitteverbaalne ehk näoilmed, kehaasend on olulisem informatsioon kui verbaalne (Perry ja Szalavitz, 2006). Kuid mitte väärkoheldud või traumat kogenud laps ei pea nii oluliseks inimese mitteverbaalset suhtlemist, loeb see mis inimene ütleb.

Traumakogemusega laps on pidevas hirmuseisundis. Hirmuseisundi ajal mõtleb laps ainult hetkel esinevale ohule (Perry ja Szalavitz, 2006). Laps ei ole võimeline peegeldama oma tegusid ega hindama oma tegevuse tagajärgi (Perry ja Szalavitz, 2006). See tähendab, et näiteks kui laps on olnud vägivaldne teise inimese suhtes, ei saa ta aru, mis ta on valesti teinud ja miks see vale on.

Traumakogemusega lapse aju toodab adrenaliini, mis annab kehale valmisoleku võitlemiseks või põgenemiseks (Sindi jt, 2022). See on lapse viis ellu jääda, kuid pidev valvel oleks kahjustab lapse aju arengut (Sindi jt, 2022). Läbi selle hakkab laps ohtlikeks pidama olukordi, mis ei ole ohtlikud (Sindi jt, 2022). Kuid kogetud trauma võib last jääda terveks eluks saatma. Kogetud trauma mälestused korduvad, tekkinud on uued hirmud ning suhtumine ellu kui ka tulevikku on muutunud (Terr, 2003). Näiteks liiga pikk silmside inimesega või näida kui eluohtliku signaalina, õlapatsutus võib tuua esile varasemalt kogetud seksuaalkuritarvitamise, kõrgendatud hääletoon võib tunduda karjumisena vägivaldse koduse olukorra tõttu, tahvli ette kutsumine võib tunduda kui alandamisena kuna lapsele on programmeeritud sisse, et ta ei tee kunagi midagi hästi (Perry ja Szalavitz, 2006). Traumakogemust saab vaadata ka kliiniliselt ehk seoses kogetud traumaga võib lapsel esineda näiteks käitumishäire, hüperaktiivsus, tähelepanupuudulikus, paanikahäire jne (Terr, 2003).

Lapsepõlve psüühilise trauma kogemine on otsustava tähtsusega tekkepõhjus nii mõnegi tõsise häire tekkimisel nii lapsepõlves kui ka täiskasvanu eas (Terr, 2003). Põhjused, miks lapsel võib esineda psüühiline trauma on näiteks vägivaldne pere, last on seksuaalselt kuritarvitatud, ta on näinud pealt vanema mõrva jne.

Terr (2003) toob välja neli erinevat lapsepõlvetraumaga seotud tunnust, mis kestavad pikalt: traumaatilise sündmuse korduvad mälestused, korduvad käitumised, traumaga seotud hirmud ja muutused nii inimeste, elu kui ka tuleviku suhtes.

Esimeseks aspektiks on korduvad mälestused on traumaatilise sündmuse üks kõige olulisem omadus, mida lapseas kogetud trauma tekitab (Terr, 2003). Pikaajaline hirmutunne või šokk lapseas võib tekitada trauma taaskogemise läbi puute-, asendi- või lõhnamälestuse (Terr, 2003). See tähendab, et teatud puudutus, asend või lõhn võib taaselustada kogetud trauma. Lisaks kogevad lapsed uuesti oma traumat sellele mõeldes (Terr, 2003). Terr (2003) ütleb, et lapsed mõtisklevad traumade üle kõige rohkem, siis kui neil on vabaaega, näiteks kui neil on tunnis igav või nad hakkavad magama jääma. Sellel hetkel on lapsel aega mõelda juhtunu üle ja mõtlemine trauma peale taaselustab olukorra.

Teine aspekt on korduvad käitumised, mis tähendab, et laps taaslavastab oma kogetud traumat (Terr, 2003). Posttraumaatiline mäng on üks viis taaslavastada kogetud, laste arvates on mäng lõbus, kuid tegelikult taasesitleb sündmusel toimunut (Terr, 2003). See tähendab, et laps võib etendada oma kogetud traumat ilma, et ta sellest arugi saaks. Lastel, kes kogesid traumat enne 12 kuu vanust, neil puudub verbaalne mälu, kuid nad võivad kogeda füüsilist aistingut, mängida või tegutseda viisil, mis nendega sündmuse ajal toimus (Terr, 2003). Lapsed ei ole sellest teadlikud, et nad taaslavastavad kogetut, kuid täiskasvanud, kes teavad lapse kogemusest, saavad sellest aru (Terr, 2003).

Kolmandaks aspektiks on traumaga seotud hirmud ehk hirm konkreetse asja ees, mis on seotud traumaatilise sündmuse kogemisel (Terr, 2003). Näiteks seksuaalselt ärakasutatud laps, siis ta kardab kindlat suguakti, mis talle tehti, sest see tuletab talle meelde kogetud traumat (Terr, 2003). Hirmudeks võib olla ka konkreetne ese, näiteks laps kardab pulti, sest see on olnud üks osa tema kogetud traumast.

Neljäs aspekt on muutused inimeste, elu ja tuleviku suhtes, ehk laps, kes on traumakogemusega, ei oska arvata, mis võib temaga tulevikus saada ning ta ei usalda inimesi kergemeelselt (Terr, 2003). Traumakogemusega lapsed usuvad, et tulevikus esineb veel traumat ning nad on võtnud hoiaku, et mitte kellegi peale ei saa lootma jääda (Terr, 2003). Kui võrrelda traumakogemusega last ja depressiivset last, siis nende tuleviku vaated on erinevad (Terr, 2003). Traumakogemusega laps arvab, et tulevik on kaljude, aukude ja koletistega täidetud, ning depressiivne laps arvab, et tulevik on sünge, ilmetu maastik, mis ulatub lõpmatuseni (Terr, 2003).

Et traumeeritud last saaks aidata, tuleb arvestada erinevate reaktsioonidega ja stressireageerimissüsteemid maha rahustada (Perry ja Szalavitz, 2006). See tähendab, et lapsele peab looma turvalise keskkonna, kus ta tunneb ennast hästi ja ta ei ole kõrgendatud ärevusseisundis (Perry ja Szalavitz, 2006). Lisaks tuleb lapse kõik rahuldamata vajadused rahuldada, näiteks tuleb lapsele söögikorrad tagada või kui laps jäeti imikuna hooletusse, siis tuleb alustada traumateadlikust hooldusest (Sindi jt, 2022).

Kokkuvõtlikult on lapsepõlvetrauma kompleksne nähtus. Trauma jääb inimest saatma enamasti terveks eluks. Tihtipeale on ka traumakogemusega inimesed koguaeg valves oodates, mis järgmisena juhtub. Lapse vajadused tuleb rahuldada ja pakkuda talle võimalusi, kuidas toime tulla oma traumaga, et ta suudaks normaalselt funktsioneerida ühiskonnas.

1.3 Ennetustöö tasandid

Ennetustöö on oluline juba lapse sünnist alates. Ennetustegevus aitab lastel ja täiskasvanutel hoida toetavaid suhteid ning toetab turvalist arengut (Streimann jt, 2020). Ennetustegevuse eesmärk on ära hoida suuremaid probleeme ehk enne tuleb probleemi ennetada kui probleem täielikult välja kujuneb (Haage ja Kerge, 2020). Oluline on vaadata, et ennetustegevus ei tekitaks rohkem kahju (Streimann jt, 2020). Mis tähendab, et hoolikalt tuleb valida tegevusi, mida lastega ja peredega teha. Ennetustöö juures tuleb alati jägida, et ennetuse keskmes oleks oselaja ja tema heaolu (Streimann jt, 2020). Ennetustegevus keskendub haavatavust suurendavatele teguritele, mis võivad tuleneda lähisuhetest või sotsiaalsetest teguritest, kui need on väljaspool kodu (Streimann jt, 2020). Näiteks kui lapse suhted perekonnaga on keerulised. Ennetus, mis on tõenduspõhine keskendub sotsiaalsetele protsessidele ehk sekkumine on suunatud inimesele või tema keskkonnale (Streimann jt, 2020). Näiteks kui lapse perekonna suhtlus on omavahel keeruline, siis ennetustegevus keskendub peresisesele suhtlusele. Ennetustöö ladusa toimimise saab tagada koostöö erinevate organisatsioonide vahel (Siseministeeriumi kodulehekül, 2023).

Varajane sekkumine aitab ära hoida pikaajaseid ning negatiivseid tagajärgi. Seega, mida varem riik sekkub, seda parem on lapse ja noore elu kui ka tulevik.

Ennetustegevus on orienteeritud kolemele sihtrühmale: 1) Universaalne ehk sekkumine on suunatud igale inimesele, 2) valikuline ehk sekkumine on suunatud haavatavale sihtrühmale, 3) näidustatud ehk sekkumine on suunatud haavatavatele üksikisikutele (Streimann jt, 2020).

Universaalsesse ennetusse kuulub näiteks lapsehoiuteenus, põhihariduse pakkumine, vanemahüvitised jne (Haage ja Kerge, 2020).

Valikuline sekkumine on keskendunud haavatavamatele gruppidele, kus on näiteks sõltuvusainete tarvitamine levinud (Streimann jt, 2020). Valikulises sekkumises on teenused perele, näiteks kui vanemad tarvitavad sõltuvusaineid, vanemad lahutavad jne (Haage ja Kerge, 2020).

Näidustatud sekkumine keskendub haavatavatele üksikisikutele, mis aitab isikul toime tulla tema omaduste ja riskiteguritega (Streimann jt, 2020). Näidustatud ennetus on individuaalne lähenemine lapsele ning tegeletakse nende probleemidega, mis lapsel esinevad. Näiteks leevendatakse depressiooni või ärevust, tulevad välja esmased väärkohtlemise märgid (Haage ja Kerge, 2020).

1.3.1 Universaalne ennetus

Noort märgata on oluline kuna, mida varem saab probleemile jälile, seda suurem tõenäosus on, et ennetus võib anda positiivseid tulemusi. Vanemad, kellel on puudulikud vanemlikud oskused (sh. lapse hooletusse jätmine) on enamasti lapsed, kellel esinevad käitumishäired (Kallip jt, 2022). Lapse või noorega tegeleda on väga tähtsal kohal ka töö lapsevanematega, mis on küll ajamahukas, kuid sageli sõltub sellest lapse või noorega tehtava töö efektiivsus (Kallip jt, 2022). Vanemate kaasamisel on palju eeliseid, üheks neist on perekonna olukorra paranemine. Kui vanemal puuduvad vanemlikud oskused või kui suhted perekonnas ei ole head, siis universaalne ennetus toetab antud valdkondi. Kui vanem oskab paremini tulla toime olukorraga kodus, pöörates rohkem tähelepanu lapsele, siis võib olukord kodus muutuda ja peresised suhted hakkavad taastuma. Vanemluse teetamiseks on loodud erinevaid programme, mis sobivad erinevatele vanematele, kelle lapsed on teatud vanuses. Näiteks on üheks programmiks „Imelised aastad“, põhiprogramm mis on mõeldud 2-8 aasta vanustele lastele (Trummal, 2022). „Imelised aastad“ programmi eesmärgiks on parandada vanemlike oskusi ning lapse ja vanema omavahelist suhtlust (Trummal, 2022). Teine programm, mis toetab lapse ja vanema suhet on „Gordoni perekool“, mis sobib vanematele lastele kui 8 (Edovald ja Roosa, 2011).

1.3.2 Selektiivne ja näidustatud ennetus

Kui universaalsest ennetusest jääb väheseks tuleb hakata rakendama kas valikuline või näidustatud ennetust, olenevalt olukorrast.

Teine tase ehk valikuline ennetus on suunatud paremate võimaluste loomiseks (Streimann jt, 2020). Eelkõige lastele, kellel on keerulisemad elu- ja sotsiaalingimused (Streimann jt, 2020). See tähendab, et valikuliselt sekkumise satuvad lapsed ja pered, kes vajavad kõrvalist tuge. Teenused sobivad peredele, kus vanemad lahutavad, pereliige suureb jms (Haage ja Kerge, 2020).

Viimaseks on kolmanda taseme ennetustöö ehk näidustatud ennetus, mis on individualiseeritud vastavalt isikule (Streimann jt, 2020). See tähendab, et lapsel või noorel on tuvastatud kõrge risk ebasobiva käitumise kohta, näiteks agressiivsus (Haage ja Kerge, 2020). Näidustatud ennetustegevus aitab toime tulla isikuomaduste ja risikiteguritega (Streimann jt, 2020). Enamus KLAT-i lapsed vajavad teise ja kolmanda taseme ennetustööd.

1.3.3 Sekkumised

Sekkumiste uurimine on oluline kuna soovisin teada saada, milliseid ennetusteenuseid on võimalik lastele pakkuda enne KLAT-i suunamist. Kuna ennetus toetab lapse sotsialiseerimist ühiskonda, siis sekkumine aitab inimestel erinevat infot tõlgendada, uusi oskusi või käitumisi harjutada (Streimann jt, 2020). Samuti õpetavad erinevad sekkumised, kuidas langetada otsuseid oma tegude ja tagajärgede näol (Streimann jt, 2020). Sekkumine peab tuginema teoreetilisel raamistikul ehk antud raamistik peab ära selgitama, kuidas soovitud tulemused saavutatakse (Haage ja Kerge, 2020). Sekkumise vajadust hinnatakse STAR-is, kus eelhindatakse lapse abivajadust ja milliseid meetmeid rakendades on võimalik teda aidata (Laur, 2022). Kui hindamise tulemused on tulnud saab põhjalikumalt uurida ja leida valdkondi, kus ja millist abi laps vajab (Laur, 2022).

Kõige algsem sekkumine on universaalsel tasandil. Sellel tasandil saab abi kogu populatsioon (Haage ja Kerge, 2020). Näiteks on sekkumisviisiks põhihariduse pakkumine (Haage ja Kerge, 2020). See tähendab, et igal inimesel on võimalik omandada põhiharidust olenemata nende eripäradest. Esmasest sekkumisesse kuulub veel vanemahüvitise saamine, lapsehoiuteenus jne (Haage ja Kerge, 2020). Universaalsesse sekkumisse kuuluvad ka puude määramine, rajaleidja nõustamised jne. Lisaks pakub esmane tasand ka vanemlike oskuste õppimist. Selle jaoks on loodud kaks programmi eri vanusegruppides laste vanematele. Üheks neist on „Imelised aastad“, mis on mõeldud noorematele ja teiseks on „Gordoni perekool“, mis on mõeldud vanemate laste vanematele. „Imelised aastad“ keskendub lapse erinevatele arenguetappidele ja arengu toetamiseks vajalikele oskustele (Trummal, 2022). Programmi eesmärgiks on lapse ja vanema omavahelist suhtlust parandada, arendada lapse iseseisvat

hakkama saamist, lapse sotsiaalseid oskusi ning ennetada käitumisprobleeme (Trummal, 2022). „Gordoni perekool“ keskendub vanemate lastevanematele, mis aitab vanemal parandada suhtlemisoskuseid nii laste kui ka teiste oluliste inimestega (Edovald ja Roosa, 2011). „Gordoni perekoolis“ õpetatakse: aktiivset kuulamist, lapse mittesalliva käitumise puhul kehtestavaid sõnumeid, konflikti lahendamise oskust kui ka väärtuskonflikti lahendamise oskust (Edovald ja Roosa, 2011). Mõlema programmi puhul aidatakse vanemal toime tulla lapse kasvatamise ja tema eripäradega, kuid tulemus sõltub vanema infovatsuvõtlikusest.

Kui universaalsest sekkumisest jääb väheseks liigutakse edasi valikulise või näidustatud ennetuse juurde, olenevalt pere või lapse probleemist. Kui perekonnas sureb vanem, vanemad lahutavad või tarvitavad sõltuvusaineid, siis kasutatakse valikulist ennetust (Haage ja Kerge, 2020). Sellel tasandil hakatakse kohe tegelema probleemiga ja selle riskimõjude vähendamisega (Haage ja Kerge, 2020). Näiteks pakutakse lapsele ja perele nõustamist, psühholoogilist abi jne. Valikulise ennetusega üritatakse hoida ära tõsisemate probleemide teket. Ning viimaseks sekkumise etapiks on näidustatud ennetus, mida kasutatakse, siis kui lapsel on juba tekkinud tõsisem käitumisprobleem või on esmasel märgid väärkohtlemisest (Haage ja Kerge, 2020). See tähendab, et lapsele hakatakse individuaalselt vaatama, millised sekkumisprogrammid tema käitumisele sobivad. Kui on näiteks seksuaalselt väärkoheldud laps, siis viiakse ta lastemajja, kus uuritakse juhtunut ja pakutakse tuge. Sealt edasi vaadatakse, millist abi võib lapsel veel vaja minna. Lisaks võib last veel suunata erinevatele programmidele nagu STEP programm, SPIN programm jt. STEP programm on mõeldud õigusrikkumise taustaga noortele, mis toetab nende otsust asuda tööle või õppima (Akkermann jt, 2021). SPIN programmi eesmärgiks on noortele õpetada eluks vajaliokke oskusi läbi jalgpalli (Aps jt, 2020). Lisaks tugevdab programm laste sotsiaalseid ja enesejuhtimiseoskuseid ning aitab ennetada ja vähendada riskikäitumist (Aps jt, 2020).

1.4 Kinnise lasteasutuse teenus ehk KLAT

Kinnine lasteasutus on kolmanda tasandi ennetusmeede. See on riigiasutus, mis pakub lastele ööpäevaringset järelevalvet (SKA koduleht, 2023). KLAT-i on võimalik paigutada kuni 18 aastast last ja maksimaalselt üheks aastaks (Piho, 2020). Lapsed suunatakse KLAT-i kuna tema järjepidev ennastkahjustav käitumine on ohtlik nii tema arengule kui ka tervisele (Piho, 2020).

KLAT-i teenuse eesmärk on lastekaitseaduses sätestatud. Lastekaitseadus § 4 ütleb, et lapse heaolu peab olema arengut toetav, milles on rahuldatud lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud

vajadused. Kuid vahepeal tuleb ette olukordi, kus need punktid ei ole täidetud ja last ei saa abistada ilma tema vabadust piiramata (Piho, 2020). Kui juhtub nii, siis on viimane abistamismeetod lapse suunamine KLAT-i.

Kohalik omavalitsus (*edaspidi KOV*) teeb avalduse Sotsiaalkindlustusametile (*edaspidi SKA*), et abivajav laps suunata KLAT-i, SKA korraldab kinnise lasteasutuse teenust ning SKA-l on õigus anda teenuse ostumine füüsilisest isikust ettevõtjale või juriidilisele isikule (SHS, 2015). Abivajaval lapsel on tema heaolu ohustatud, kahtlus tema väärkohtlemisel, hooletusse jätmisel või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes ja laps, kelle käitumine ohustab enda või teiste heaolu (LasteKS, 2014).

KLAT-i eesmärgiks on pakkuda kõrge abivajaduse ja riskikäitumisega lastele turvalist, stabiilset ja arendavat keskkonda, mis vähendab riskikäitumist ja suurendab lapse toimetulekuvõimet (Gornischeff ja Linnas, 2020). KLAT-is peab olema järjepidev töö lapsega ja usk temasse (Gornischeff ja Linnas, 2020). See tähendab, et kui laps on juba KLAT-is sees, siis tuleb temaga teenuseid edasi läbi viia. Laps n.ö valmistatakse KLAT-is ette välismaailma jaoks, et tal oleks tervislikud käitumisviisid ja tuleks toime vastavalt sotsiaalsetele normidele.

Kinnise lasteasutuse teenust osutavad: Maarjamaa Hariduskolleeegium (mis on suurim ning jaguneb omakorda kaheks, Valgejõe ja Emajõe õppekeskuseks), Rakvere Lille Kodu, Tallinna Laste Turvakeskus ja Hiiumaa Kõpu Noortekodu (Piho, 2020). Maarjamaa Hariduskolleeegiumis on lapsed, kes on suure abivajadusega psüühikahäirete ja käitumisprobleemidega, Rakveres on mõõduka või raske intellektipuude ja käitumishäirega lapsed, Hiiumaale suunatakse ennast kahjustava käitumisviisiga noori (Piho, 2020).

Teenuse eesmärk on pakkuda lapsele psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku toetust kui ka kognitiivset arengut (SKA koduleht, 2023). Eesmärk on muuta last positiivsuse suunas, mis hiljem aitab tal toime tulla tavakeskkonnas, enda elu ja arengut ning teiste inimeste elu ja tervist kahjustava käitumiseta (SKA koduleht, 2023).

Järk-järgult hakatakse andma lapsele rohkem vabadust ning vastutust, et välja saades saaks laps kodukeskkonnas hakkama (SKA koduleht, 2023). Eesmärk ei ole last asutuses kinni hoida, vaid kui laps on harjunud teenusega ning tema käitumine on paranenud, siis hakkab ta võimalikult palju kodus viibima (SKA koduleht, 2023). „Teenus peab olema nii lühike kui võimalik ja nii pikk kui vajalik,“ (SKA koduleht, 2023).

1.5 Kinnise lasteasutuse teenusele sattumise protsess ja põhjused

Kinnisesse lasteasutusse suunatakse laps, kellel on oht oma tervisele, arengule kui ka elule. Üks peamistest arengule ohtlik käitumisviis on koolikohustuse mittetäitmine, mis on ka KLAT-i sattumise põhjustest (Piho, 2020). Ohtlikeks käitumismustriteks ja KLAT-i sattumise põhjusteks on veel suitsiidikatsed, enesevigastamine (lõikumine), alkoholi ja narkootikumide tarbimine kui ka ringi hulkumine (Piho, 2020). Lastel, kellel esineb riskikäitumist, esinevad tihti erinevad käitumismustrid koos, mis on suureks ohuks lapsele ning annab õiguse lapse vabaduse piiramisele (Piho, 2020). Kõige tihedamini satuvad KLAT-i lapsed, kes tarvitavad sõltuvusaineid ja alkoholi, vigastavad ennast, eiravad koolikohustust, kuid neil puudub ka pere tugi ja turvaline keskkond (Salusoo, 2021). „Noorte probleemid on kompleksed ja sügavad ning võivad olla tekkinud pika aja jooksul“ (Salusoo, 2021). Seega laste ja noorte sattumine kinnise lasteasutuse teenusele võib koosneda mitmest erinevast probleemist ning laps võib olla juba varasemalt lastekaitsetöötaja vaateväljas, kuid pole olnud põhjust suunata laps KLAT-i. Kui ennetavad tegevused ei ole aidanud ära hoida riskikäitumist, siis viimase abinõuna suunatakse laps KLAT-i, mis on ennetustegevuse mitte mõjumise tagajärg.

KLAT-i saab kasutada ka lapse vahistamise asendamiseks (SKA koduleht, 2023). Prokuratuur kaalub vahistamise asendamist ning annab sellest märku ka SKA-le (SKA koduleht, 2023). See tähendab, et laps ei kanna reaalselt vanglakaristust, vaid läheb selle asemel kinnisesse lasteasutusse.

Sotsiaalhoolekande seadus (*edaspidi* SHS) § 130² lõige 2 ütleb, et last saab KLAT-i paigutada, viibimist pikendada ja lõpetada ainult läbi kohtu kui lapse elukohajärgne KOV on esitanud avalduse. Kui, aga lapsega töötav isik, kes ei tööta KOV-is, leiab, et lapsel võib vaja minna KLAT-i suunamist, siis peab ta pöörduma KOV-i poole, kes vajadusel esitab avalduse KLAT-i suunamiseks (Piho, 2020).

Kuna KLAT-i suunamine piirab lapse liikumisvabadust ja läheb vastuollu lapse põhiõigustega, siis lapse suunamine toimub ainult läbi kohtu (SKA koduleht, 2023). Kohtule tuleb esitada avaldus, mis peab põhjalikult selgitama miks soovitakse laps suunata KLAT-i. SHS § 130² lõige 3 punktid 1-7 ütlevad, et avaldus peab sisaldama: selgitus lapse käitumisest (oht tervisele, elule või arengule), hinnang lapse abivajadusest, ülevaade KOV-i või riigi poolt pakutud meetmetest, põhjendus, miks ükski vähem piiravam meede ei sobi lapsele, SKA arvamus piirava meetme sobivuse kohta, ülevaade kohaldatavatest meetmetest, mis toetavad nii last kui ka teda kasvatavaid isikuid, nii teenuse saamise ajal kui ka järel ja ettepanek sobiva KLAT-i

osutaja kohta. Seega peab KOV lastekaitsetöötaja põhjalikult selgitama, miks tuleb laps suunata KLAT-i ja miks ei ole ühtegi teist meedet valikus, mis ei piiraks lapse vabadust.

Kui avaldus on esitatud liigub see edasi menetlemisele. Menetluse pikkus on keskmiselt 54 päeva (Piho, 2020). Menetlus kestab pikalt kuna tegemist on isiku intensiivne põhiõiguste riivega, siis kohus peab põhjalikult kaaluma kas KLAT on õige koht kuhu laps suunata (Piho, 2020). Lisaks on kohtul ka kohustus kuulata ära nii lapse kui ka hooldusisiku seisukoht. KLAT-i paigutamise menetluses peab kohus kuulama ära lapse olenemata tema vanusest (SHS § 130², lg2 p5). Tsiviilkohtumenetluse seadus § 536 lõige 2 ütleb, et enne KLAT-i suunamist peab kohus ära kuulama isiku eestkostja. Kohus küll kuulab lapse ja eestkostja arvamuse KLAT-i paigutamise osas ära, kuid lõpliku otsuse langetab kohus siiski vajadusest tulenevalt. Näiteks kui laps ei ole nõus, et ta suunatakse KLAT-i, kuid ta on ohtlik iseendale või teistele, siis peab kohus tegema otsuse lapse ohutusest lähtuvalt.

1.6 Uurimisprobleemi seade

Lapsed, kes satuvad KLAT-i tulevad tihtipeale probleemsest perest, näiteks vanemal puuduvad vanemlikud oskused (SKA raport, 2022). Laste endi probleemid on kompleksed ja omavahel läbi põimunud nii, et on raske leida ühte kindlat põhjust, miks on lapse käitumine selline (SKA raport, 2022). Vaatamata varasematele uuringutele pole siiani päris selge, millised ennetavad meetmed on kasutusel enne KLAT-i suunamist. Seega oli minu töö põhieesmärgiks välja selgitada, millised on lastekaitsetöötajate poolt kasutatavad teenused ennetamiseks abivajava lapse KLAT-i suunamist. Minu uurimuse teisene eesmärk oli teada saada, millistel põhjustel satub laps kinnisesse lasteasutusse. Valisin oma töö fookuseks lastekaitsetöötaja subjektiivse arvamuse ning hinnangu. Lastekaitsetöötaja on hea informatsiooniallikas kuna temal on kõige parem ülevaade pere ja lapsega toimuvast, ta on pidevas kontaktis nendega. Sellepärast soovisingi teada saada lapse teekonnast KLAT-i lastekaitsetöötaja vaatest. Täpsemalt uurisin millised on lastekaitsetöötaja ülesanded, milliseid teenuseid ta pakub ning uurisin subjektiivset hinnangut laste kohta.

II METOODIKA

Käesolevas peatükis tutvustan uurimismeetodi valikut sealhulgas andmekogumis- ja analüüsimetodit.

2.1 Metoodika valik

Oma bakalaureusetöö metoodikana valisin kvalitatiivse uurimuse ehk viisin lastekaitse spetsialistidega läbi intervjuud. Kvalitatiivne uurimus on uurimisviis, mis rõhutab subjektiivsusele, mis analüüsib detailselt arvuliselt vähe juhtumeid loomulikus kontekstis ning kasutab verbaalseid tulemuste esitamise vorme (Strömpl, i.a). Kvalitatiivse uurimuse käigus saadakse andmed vaatluse, intervjuu ja suhtlemise kaudu (Laherand, 2010). Kvalitatiivse uuringu läbiviimise toimub uuringu osalejale loomulikus keskkonnas, näiteks tema töö juures (Laherand, 2010). Minu töö eesmärgiks on uurida läbi lastekaitse spetsialisti subjektiivse arvamuse, kuidas laps satub kinnisesse lasteasutusse ning milline on laste teekond sinna. Intervjuud viisin läbi intervjuueeritavatele loomulikus keskkonnas ehk töö juures. Kaks intervjuud toimusid *zoomi* vahendusel, kui intervjuueeritavad said olla kohas, kus neil oli mugav. Kvalitatiivse uurimise meetodi eesmärgiks on mõista, kuidas sotsiaalne tegelikkus ning sotsiaalne elu toimib (Strömpl, i.a).

2.2 Andmekogumismeetod

Andmekogumismeetodina kasutasin poolstruktureeritud intervjuud, millele on omane varem koostatud intervjuukava, kuid intervjuu käigus võib muuta küsimuste järjekorda ning küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik, Harro-Loit, Kello, Linno, Selg, Strömpl, 2014). Intervjuuerides jätsin endale vabaduse muuta küsimusi ning lisada vestlusesse lisateemasi.

Planeeritud oli kolm intervjuud, millest kõik olid individuaalintervjuud. Individuaalintervjuu toimub ühe inimesega, mis võimaldab intervjuueeritaval omas tempos ning privaatselt teemasid käsitleda (Lepik, Harro-Loit, Kello, Linno, Selg, Strömpl, 2014).

Intervjuukava (vt LISA 1) koosnes viiest teemablokist, milleks olid: laps kui õigusrikkuja, lapsed, ennetus, suunamine kinnisesse lasteasutusse ning reform. Küsimuste rohkus oleneb teemast ning kui palju lastekaitse spetsialist ise soovis antud teemast rääkida. Keskmiselt oli ühes teemablokis 6 avatud küsimust. Käesolevad teemad aitasid mul aru saada, milline on stereotüüpne laps, kes satub kõigepealt lastekaitse spetsialisti vaatevälja, kuidas laps liigub sealt

edasi KLAT teenusele, milliseid ennetavaid tegevusi on läbi viidud ning kuidas on muutnud 2018 aasta reform lastekaitsespetsialistide tööd.

2.3 Uurimuses osalejad ja andmekogumise käik

Uurimuses osalesid kolm lastekaitsespetsialisti, kes kõik olid erinevatest maakondadest pärit. Antud lastekaitsespetsialistid said valitud sellepärast, et nemad on isikud, kes tegelevad igapäevaselt abivajavate ja hädaohus lastega. Lastekaitsespetsialistide kontaktandmed sain oma töökohast ehk tegemist oli mugavusvalimiga (Rämmer, 2014). Valimisse valiti sellised lastekaitsespetsialistid, keda oli lihtne uurimusse saada ning kelle valis välja minu töökoha sotsiaalpedagoog. Uurimuses osalejatele tagasin täieliku konfidentsiaalsuse ning oma bakalaureusetöös ei kasuta antud isikute nimesid. Viitan lastekaitsespetsialistidele antud märgistega: L1, L2 ja L3.

Intervjuueritavatega võtsin algselt ühendust e-posti teel, kus tutvustasin ennast ning oma bakalaureusetöö teemat kui ka uurimuse eesmärki. Vastused sain ma kiirelt ning seejärel leppisime kokku kohtumised. Intervjuud toimusid veebruari kuus, kolmel järjestikul päeval. Kaks intervjuud viisin läbi veebikohtumistena *Zoom* keskkonnas, mis kestsid keskmiselt 30 minutit. Intervjuud alustades küsisin luba intervjuu salvestamiseks ja mõlemad lastekaitsespetsialistid olid sellega nõus. Viimane intervjuu toimus silmast-silma kohtumisena, mis kestis 29 minutit. Küsisin luba, et võiksin telefoniga salvestada intervjuu, mille ma ka sain. Seejärel alustasin intervjuuerimisega.

2.4 Andmeanalüüsimeetod

Andmeid analüüsin oma töös kvalitatiivse sisuanalüüsi kaudu. Kvalitatiivse sisuanalüüsi abil saab ridade vahele peidetuid mõtteid analüüsida kui ka isiku seisukohta kirjeldada (Kalmus, Masso, Linno, 2015). Kvalitatiivse sisuanalüüsiga üritatakse saada ülevaade uuritavast tekstist ning mõtete terviklikust sisust (Kalmus, Masso, Linno, 2015).

Kõik intervjuud salvestasin ja transkribeerisin. Transkribeerimine aitab andmeid paremini analüüsida ja uurija saab otsustada, millised andmed on tema uurimuse jaoks vajalikud (LinnO, i.a). Kõik intervjuud transkribeerisin käsitsi sõna-sõnalt. Peale transkribeerimist alustasin intervjuude kodeerimisega ehk tegin koodipuu (vt LISA 2). Peamised teemad, mis intervjuudest välja tulid olid perekonna mõju lapsele, KLAT-i lapse iseloomulikud käitumised ja iseloomuomadused ja programmid, mida lastekaitsetöötajal on võimalik kasutada.

2.5 Uurija refleksioon

Uurimuse käigus õppisin palju uut. Nii intervjuude läbiviimise kohta kui ka nende analüüsimise kohta. Varasemalt olen viinud läbi ühe intervjuu, mille pikkus oli 5 minutit. Intervjuu oli mõeldud harjutamiseks. Seega kui ma hakkasin oma bakalaureusetöö jaoks intervjuusi koostama ja läbi viima, oli mul suur hirm. Kuid intervjuud alustades sain sooja tervituse lastekaitsetöötaja poolt ning hirm alanes. Tänu sõbralikele nägudele ja poolstruktureeritud intervjuu valimisele läks intervjuu lodusalt. Sain jätta välja teemasi, mida lastekaitsetöötaja ei puudutanud ja sain lisaküsimusi küsida kui lastekaitsetöötaja rääkis teemast, mida mul ei olnud intervjuu kavas kirjas.

Intervjuusid läbi viies sain aru, et väga tähtis on jälgida, mida intervjuueeritav räägib. Kui mõte läheb uitama, siis kaob ka intervjuueeritavalt saadud informatsioon. Seega on tähtis olla mõttega kohal ja aktiivselt kuulata. Panin tähele, et aktiivne kuulamine tegi intervjuueerimise hõlpsamaks. Sain küsida täpsustavaid küsimusi kui tundsin, et vajan ning sain välja jätta küsimused, mida tundsin, et hetkel vaja ei lähe. Vabadus muuta intervjuu kava vähendas hirmu intervjuueerimise ees ning aitas mõttega kohal olla. Kuna teadsin, et kui lastekaitsetöötajal tekib uus mõte, siis saan sellega edasi minna ja ma ei pea küsima küsimust, mis võib teemast väljas olla.

Kaks intervjuud viisin läbi *zoomis*, kuna intervjuueeritavad elasid kaugel ja neti teel oli parim viis intervjuud teha. Minule sobis ka see variant kuna sain olla kodus, mis on mulle mugav keskkond ja lastekaitsetöötaja sai valida ise endale mugava koha. Viimane intervjuu toimus näost-näku. Intervjuu toimus intervjuueeritava töökohas, tema kabinetis. Näost-näku kohtumisel oli mul suurem hirm, kuna keskkond minu jaoks oli võõras. Kuid lastekaitsetöötaja soe vastuvõtt vähendas minu ärevust. Kõik intervjuud sain ilusti läbiviidud.

III ANALÜÜS JA ARUTELU

Selles peatükis analüüsin intervjuudest kogutud andmeid lähtudes uurimustöö eesmärkidest. Kirjutan kolmest suuremast teemast: perekonna mõjust lapse riskikäitumisele, programmidest, mida lastekaitsetöötajatel on võimalik kasutada ning KLAT-i suunamisprotsessist. Igast teemast toon välja lastekaitse spetsialistide arvamused ning kirjeldan nende seletuste kaudu, millised on abivajavad ning riskikäitumisega lapsed ning kuidas toimib KLAT. Kohaldasin tsitaate, et puuduksid nii parasiitsõnad kui ka sõnakordused.

3.1 Perekonna mõju lapsele

Intervjuudest kerkis peamise teemana esile perekonna mõju lapsele. Lapse esimesed inimsuhted loovad aluse tema isiksuse arenemisele (Bowlby, 1969), mis tähendab, et lapse ema või esmane hooldaja mängib suurt rolli selles, kuidas laps tulevikus toime tuleb. Intervjuueeritavad rõhutasid, et enamasti on abivajava lapse pere probleemne.

L2: „Noor on lihtsalt hätta jäänud ja ei ole seda vastavat tuge saanud ja tegelikult nad tahavad seda tuge vanematelt mitte kuskilt mujalt.“

See tähendab, et laps on jäetud suure tõenäosusega hooletusse ja terviklik kiindumusuhete vanemaga pole tekkinud. Kuna vanem ei oska pakkuda lapsele sellist tuge nagu laps vajab või vanem ei hooli sellest. Vanemal endal on ka probleeme, millega ei tule ta ise toime. Intervjuudest oli tunda, et lastekaitsetöötajad teavad väga hästi abivajavate laste perede igapäevaelu probleeme. Samuti tuli välja, et asendushooldusteenusel olevatel lastel tihti ei teki terviklikku kiindumussuhet vanema või esmase hooldajaga ning nad on kogenud mingisugust traumat. Kuna lapsed on juba perest eemaldatud, siis pole lapsel ka võimalik suhet luua ema või esmase hooldajaga.

L1: „Mina tegelen lastekaitse asendushoolduse teenusel olevate laste toetamisega, nende õiguste tagamisega. Laste probleemid on nagu päris probleemid. Nad on traumalapsed.“

Traumakogemusega laps on pidevas hirmuseisundis, mis tähendab, et ta ootab koguaeg ohtu. Laps ei ole võimeline peegeldama oma tegusi ega hindama oma tegevuse tagajärgi (Perry ja

Szalavitz, 2006). Seega võib lapse traumast tulenev riskikäitumine talle normaalsena tunduda. Laps võib oma tundeid välja näidata läbi probleemse käitumise. Mis võib omakorda tähendada, et laps on hooletusse jäetud ja ta otsib tähelepanu. Lisaks arvasid intervjueritavad seda, et loevad ka negatiivsed käitumismustrid, millest pole suudetud väljuda. Negatiivsed käitumismustrid on pidev väljakutse lastekaitsetöötaja jaoks.

L3: „Kodu on sarnase mustriaga, tähendab ühesõnaga kodust, kuidas ma ütlen, kui vaadata sinna kodusse, sinna perekonda sisse, siis saad kohe aru miks see laps jõuab KLAT-i /../ Laps on lihtsalt sellesse olukorda jäetud ja lastud minna sellel asjal niimoodi.“

Lastekaitsetöötajate seas domineeris arvamus, et laps käib vanema jälgedes ning vanem ei oskagi teistviisi oma last kasvatada kui kasvatati teda.

L2: „Tegelikult päris tihti on see, et pere on ammu juba vaateväljas, kas vanemad või keegi teine õde-vend ja no siis sealt see nagu alguse saab /../ KLAT-i lapsed, nemad on ju lihtsalt seal peres kuidagi lõksu jäänud /../ Aga päris tihti on mustrid ka ikkagi, et on juba see laps kunagi olnud, ta on täiskasvanuks saanud, tal sünnivad lapsed ja niimoodi läheb edasi.“

Antud näide annab selge pildi, kuidas lapsepõlve traumad liiguvad põlvest-põlve edasi.

Kokkuvõtteks võib öelda, et suuresti lapse käitumist mõjutab perekond. Loeb, kas lapsel on tekkinud tervislik kiindumussuhe vanemaga või esmase hooldajaga ja loevad ka perekondlikud mustrid. Ka intervjueritavad tõid välja, kuidas lahendamata lapsepõlve trauma võib kanduda järgmisesse põlve edasi ehk vanema kasvatab last nii nagu tema on seda kogenud.

3.2 Lastekaitsetöötaja kasutatavad ennetustegevused ja sekkumised

Perekonna mõjudest rääkides arenes välja järgmine teema, milleks oli ennetustegevus. Ennetustegevused hõlmavad teenuseid, mida pakutakse lastele vältimaks nende sattumist KLAT-i. Ennetus peaks ennetama, eriti noorte ja laste seas, riskikäitumise ja vaimse tervise probleeme (Siseministeerium, 2021). Kui ennetus on olnud tõhus, kandub see edasi täiskasvanuikka ja suurendab inimese üldist heaolu, toimetulekut kui ka tervisekäitumist (Siseministeerium, 2021). Intervjueritavad tõid välja, et enamik ennetusteenused, mida rakendatakse, on riiklikud. Näiteks mainiti vanemahüvitist, mis on universaalne ennetusmeede

ja mida korraldab riik. Haridust kui ennetusmeedet mainiti intervjuudes vaid ühel korral kuigi haridus on üks peamisi riigi poolt pakutavatest ennetusteenustest. Enim mainisid lastekaitsepetsialistid tihedat koostööd teiste asutustega, mis pakuvad erinevaid programme. Nendeks asutusteks on näiteks Tartu ja Tallinna psühhiaatrikliinikud, lastemaja, mis pakub lapsele nii kaitset kui ka psühholoogi teenust, ning politsei poolt pakutavat programmi „Puhas tulevik“.

L1: *„Rajaleidja, haridus, puude määramine, sealt tuleb siis sotsiaal rehabilitatsioon /../ kui tal on põhjust kasvõi natukene, ta läheb lastemajja, lastemajas me saame psühholoogi teenust /../Kui vaja, siis me määrame ise psühholoogi /../ MDFT (multidimensionaalne pereteraapia) /../ STEP programm /../ Torujõe keskus, kuhu me siis saadame alko ja narko probleemidega lapsed.“*

L2: *“KLAT, perelepitus see on tegelt riilik, siis on (koht) laste turvakodu, leinanõustamine, Libertasesse suuname, SPIN programm ja siis on (koht) linna all veel peretöötajad.“*

Mõlemad lastekaitsetöötajad (L1 ja L2) kirjeldavad segamini erinevate tasemete sekkumisviise ning milliseid võimalusi on lastekaitsetöötajal võimalik kasutada või millest nad ise rohkem teadlikud on.

L3: *„Ennetusprogrammid on meil ikkagi kasutada need riiklikud üldised, mis on teaduspõhised, on vanemluse toetamiseks in siis need „Imelised aastad“, „Gordoni perekool.“*

Need on näited universaalsest ennetusest, mis toetavad vanemlike oskuseid. Vanematel, kellel on puudulikud vanemlike oskused (sh. lapse hooletusse jätmine), on enamasti lapsed, kellel esinevad käitumishäired (Kallip jt, 2022). Kui vanemad antud kursused läbivad, peaksid nad oskama luua tervislikke suhteid oma lastega, mille tulemusena käitumishäirete teke väheneb. Kuid alati ennetavad programmid ei tööta. Intervjuudest tuli välja, et üheks probleemiks, miks ennetus ei tööta on teenuste rohkus ehk perekonnale või lapsele on määratud palju erinevaid teenuseid. Liiga palju programme võib informatsiooni vastuvõtlikkuse keeruliseks teha. Lisaks võib probleemiks osutuda ka liigne liikumine erinevate programmide vahel või töötajate

vaheldumine. See põhjustab lapse usaldamatust ning edaspidises töös lapsega võib see keeruliseks osutuda, eriti kui tegemist on kiindumushäire või traumalapsega.

L2: *„Tihtipeale on see, et liiga palju teenuseid on ju perel peal, et see ka nagu lahendus ei ole, et nende teenuste määramisel pead ka lähtuma sellest kas on siis mingit kompaktsemat teenust, mida siis rakendada või siis tõmmata neid teenuseid kuidagi vähemaks.“*

L3: *„Mõnes mõttes saan ma ütelda, et me kustutame koguaeg tulekahjusid ja mõnede väga kriitiliste laste osas.“*

See on näide, kuidas ennetustegevus algab liiga hilja või korraga on liiga palju erinevaid teenuseid rakendatud.

Seega mängib suurt rolli lapse tulevikus ennetav tegevus ja kui alati ennetav tegevus ei ole töötanud, siis tuleb juba edasi liikuda sekkumise juurde. Tuleb läbi viia individualiseeritud tegevusi ehk vaadatakse, millised programmid antud olukorras sobiksid.

3.3 KLAT-i suunamise protsess

Viimase teemana küsitlesin lastekaitsetöötajatelt, milline näeb KLAT-i suunamise protsess välja. Nagu ma eelnevalt mainisin, on vaja SKA-lt vastust, et kogu protsessi algatada, saates SKA-le taotlus. Intervjuudest tuli välja, et KLAT-i suunamise dokumentide saatmine ja läbi vaatamine võtab omajagu aega. On ka võimalusi, kus saab otse kohtusse pöörduda, kuid seda kasutatakse enamasti, siis kui lapsel on juba varasem kriminaalkaristus ning seda algatab prokuratuur.

L1: *„Enne sa ei saagi sellepärast, et SKA ütleb: „aa sul on see tegemata, see on tegemata.“ jah, ja mis on iseenesest ka hea ekssole, sest sul ei tule võibolla kõik asjad ju meelde, et sellepärast ongi et siis juba eelnevalt sa kaasad ka SKA.“*

L2: „Mina edastan siis SKA-le taotluse ja siis seda taotlust vaadatakse umbes kuu aega, kas 28 või 30 päeva. Ja siis me saame tagasi sealt selle arvamuse ja siis läheb kohtusse, kas tuleb siis SKA-st negatiivne või positiivne vahet ei ole kohalik omavalitsus saab ikkagi nagu kohtusse pöörduda teavitame eelnevalt ka SKA-d.“

L3: „Kolm kuud võttis aega konkreetne dokumentide saatmine ja kõik see millal sa vastused saad.“

Intervjueeritavate vastustest järeldub, et tegelikult on KLAT-i suunamise protsess väga ajamahukas ning lastekaitsetöötajad sooviksid, et protsess oleks lihtsam ja et lapsed saaksid kiiremini abistavat teenust.

Aastal 2018 muutus alaealiste toime pandud süütegude uurimise ja lahendamise tava (Prokuratuuri kodulehekülg, 2019). Tava muutmisega muutus menetlejate ja KOV-i töö olulisemaks ning koostöö suurenes (Prokuratuuri kodulehekülg, 2019). Muudatuse eesmärgiks oli kiirendada ja tõhustada alaealistega seotud kuritegude uurimist ehk uus seadus muutis menetluse lapse sõbralikumaks ja säästlikumaks (Prokuratuuri lehekülg, 2019). Uurisin intervjueeritavate käest, kuidas nemad näevad täna olukorda, kas reform tõi töös muutusi kaasa või mitte. Soovisin ka veel teada saada kui suurt rolli mängib lapse arvamus otsuse tegemises. Intervjueeritavate vastustest tuli välja, et lapse arvamust küll küsitakse, kuid see ei mängi rolli kohtuotsuse tegemisel. Lastekaitseseadus §21 ütleb, et laps tuleb ära kuulata, kuid otsus tuleb teha lapse huve silmas pidades. Seega võib lapse arvamus ja kohtuotsus aeg-ajalt vastuollu minna.

L2: „Jah me võtame ikkagi arvesse, me kirjutame selle ././ vanemad ju annavad ka veel oma arvamuse seal või sellesmõttes tagasiside kohtule, et kas nad on nõus või, või ei ole nõus.“

L3: „Laps kuulatakse ära, tähendab see KLAT-i suunamine käib läbi kohtu. Selle otsustab kohus, SKA nõusolekul.“

Seega nendest vastustest võib järeldada, et laps küll kuulatakse ära, kuid tema vastust ei võta arvesse. Põhjuseks võib olla see kuna kohus peab silmas abivajava lapse heaolu ning see ei vasta mõnikord lapse eelistustega. Lõppotsuse teeb kohus toetudes SKA hinnangule. Sellest võib järeldada ka seda, et mingil hetkel kaovad laps ja pere ära, otsused tehakse asutustes, vaadates milline lahendus sobib kõige paremini.

Kogutud andmete põhjal võib järeldada, et põhiliseks probleemiks on teenuste rohkus. Pakun omaltpoolt välja, et abivajavale lapsele ja/või perekonnale võiks mõõdukalt programme rakendada, et neid mitte ülekoormata. Tuleks vaadata perekonna võimekust, motiveeritust ning koostöö valmidust. Perekond, kes ei soovi abi vastu võtta, nendega on raske teha koostööd, tuleks leida ühine keel nendega.

KOKKUVÕTE

Minu bakalaureusetöö põhieesmärgiks oli välja selgitada, millised on lastekaitsetöötajate poolt kasutatavad teenused ennetamiseks abivajava lapse KLAT-i suunamist. Minu uurimuse teisene eesmärk oli teada saada, millistel põhjustel satub laps kinnisesse lasteasutusse. Oma töö eesmärgid sain täidetud tänu lastekaitespetsialistidega tehtud intervjuudele.

Uurimisküsimusi oli mul kokku neli ja neile sain kokkuvõtvalt sellised vastused:

1. Kuidas iseloomustavad lastekaitsetöötajad neid lapsi, keda lõpuks tuleb KLAT-i suunata?

Lapsed satuvad kinnisesse lasteasutusse peamiselt ennasthävitava käitumisega, käitumishäiretest tulenevatest eripäradest, koolikohustuse eiramise tõttu jne. Suurt rolli mängib ka kodune olukord, tihtipeale pere mustrid korduvad ehk kui vanemad on olnud probleemsed, siis on ka suur tõenäosus, et nende laps on ka probleemne. Enamasti on lapse pere ikkagi kuidagimoodi probleemne. Üheks probleemiks võib olla näiteks vanemate lahutamine ja/või lahku kolimine ning laps ei võta seda hästi vastu ja hakkab oma probleemse käitumisega vanemate tähelepanu otsima. Teiseks probleemiks võib olla vanemate enda sõltuvushäired, mis mõjutavad last või laps jääb sootuks hooletusse. Hooletusse jätmine põhjustab lapse probleemset käitumist. Kolmandaks probleemiks võib olla vanemate enda probleemne minevik. Vanemad ei oskagi muud moodi kasvatada last ning kasvatavad teda nii nagu neid ennast kasvatati. See tähendab, et perre jääb muster ja laps hakkab samuti probleemset käituma.

2. Millised teenused kasutavad lastekaitsetöötajad enne lapse suunamist kinnisesse lasteasutusse?

Teenused, mida lapsed ja pered saavad tulenevad individuaalsetest vajadustest. Enamuse ajast vanemad suunatakse vanemlike oskuste teenusele. Üheks vanemlike oskuste teenuseks on näiteks Gordoni perekool. Lapsed suunatakse teenusele vastavalt nende probleemidele. Ka erinevad asutused teevad lastekaitsetöötajatega koostööd. Nendeks on näiteks Tartu ja Tallinna psühhiaatriaiglad, Libertase kliinik, Torujõe keskus jne.

3. Kuidas toimub lapse suunamine KLAT-i?

Kokkuvõtlikult suunatakse laps KLAT-i SKA ja kohtu ühisest otsusest. KOV-i töötaja märkab abivajavat last, pakub talle programme. Kui programmid ei muuda lapse käitumist ja rohkem sobivaid programme pole lapsele pakkuda, siis esitab KOV-i lastekaitsetöötaja avalduse SKA-

le, et suunata laps KLAT-i. SKA vaatab avalduse üle ja suunab edasi kohtusse. Seejärel otsustab lõplikult kohus, lapse huve silmaspidades, mis lapsest saab. Kui ka kohus näeb, et rohkem ei ole lapsele programme võimalik pakkuda, siis suunatakse laps KLAT-i.

5. Kuidas hindavad lastekaitsetöötajad KLAT-i?

Intervjuudest tuli välja, et teenustest meeldis lastekaitse spetsialistidele enim KLAT. Põhjuseks olid varasemad positiivsed kogemused ja laste häälestatus KLAT-i minemisel. Ülejäänud teenuseid hindasid lastekaitse spetsialistid erinevalt. Kuna igale lapsele tuleb leida vajaduspõhiselt teenus, siis olenevalt vajadusest sobib üks teenus ühele lapsele rohkem kui teisele lapsele.

Käesolev bakalaureuse töö on kokkuvõtlik ning lühike ülevaade lapse sattumisest KLAT-i, sinna suunatud lapse perest ning pere võimalikest probleemidest. Igat käsitletud teemat saaks uurida veel põhjalikumalt, näiteks saaks teenuste uurimisest koostatda eraldi uurimuse, mis käsitleb nii teenuste olemust kui ka nende kasutamissagedust. Samuti saaks veel uurida subjektiivselt nii laste kui ka vanemate käest, millised on nende probleemid ja perekondlik taust. Kuna kinnise lasteasutuse teenuse kasutamine on pigem ebapopulaarne ning KLAT-i suunatakse lapsed kõige viimase abinõuna, siis tuleks mõelda, mida saaks paremini teha teenuste juures, et laps ei peaks minema kinnisesse lasteasutusse.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Akkermann, C., Aps, J. Ja Salu, J. (2021). STEP-programmi mõju lõpphindamine.
- Aps, J., Salu, J. Ja Kubber, E. (2020). Ennetava sekkumise mõjuanalüüsi võimalusi SPIN-programmi näitel. *Sotsiaaltöö*. 4/2020. Lk 70-75.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Volume I Attachment*. (Lk 173-179, 208, 243). USA. Basic Books, A Member of the Perseus Book Group.
- Edovald, T. ja Roosa, A. (2011). Gordoni perekooli mõjust vanematele ja lastele viie koolituskursuse näitel. MTÜ Perekoolitusühing Sina ja Mina.
- Gornischeff, K. ja Linnas, E. (2020). Innovatsioon seisneb koostöös – kinnise lasteasutuse jätkutoe pilootprojekti kogemus.
- Haage, B. ja Kerge, E. (2020). Ennetustöö korraldus uuenenud tervise- ja heaoluprofiili abil. *Sotsiaaltöö*. 4/2020. Lk 65-69.
- Haljasmets, K. (2022). Uuring riskilaste õigeaegse tuvastamise ja tulemusliku abistamise süsteemi täiustamiseks: kinnise lasteasutuse teenuse laste eluteede õppetunnid. Uuringuraport. Haap Consulting OÜ.
- Hughes, D. Miles, L. Gethin, J. ja Gethin, P. (2012). Tundeelu- ja käitumishäired. Lastel, keda on väärkoheldud või hooletusse jäetud (lk 11-12). Kallaste, K. MTÜ Oma Pere. (2018).
- Kallip, K., Eelmaa, S., Haldre, L., Kastepõld-Tõrs, K. ja Viks-Binsol, P. (2022). Ennast või teisi kahjustava seksuaalkäitumisega noorte mõjutamine kriminaaljustiitsüsteemis. Tartu: Civitta Eesti AS.
- Laherand, M-L. (2010). Kvalitatiivne uurimisviis. Teine trükk. OÜ Sulesepp.
- Lastekaitseeadus. (19.11.2014). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 17.05.2023. <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>
- Laur, M. (2022). Laste abivajaduse eelhindamise arendus STAR-is. *Sotsiaaltöö*. 1/2023. Lk 15-17
- Linno, M. (i.a). Transkribeerimine. Kasutatud 27.05.2023 <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/transkribeerimine>

Markina, A.; Strömpl, J.; Tamm, G.; Ilves, K.; Luhamaa, K.; Ginter, J.; Tubelt, E.; Puur, S. M.; Roos, L.; Espenberg, S. (2021). Noorte õigusrikkujate uuring. RAKE.

Terr, L. C. (2003). *Childhood Traumas: An Outline and Overview*. Kasutatud 26.04.2023

Perry, B. D. Ja Szalavits, M. (2006). Poiss, keda kasvatati nagu koera. Basic Books, A Member of the Perseus Books Group. Lk 256-260.

Piho, K. (2020). Kinnisesse lasteasutusse paigutamine. Kohtupraktika analüüs. Tartu. Riigikohus. Õigusteabe- ja koolitusosakond.

Rygaard, N. P. (2016). Kiindumushäirega laps. Praktilise teraapia käsiraamat (lk 16-20). Eesti. MTÜ Igale Lapsele Pere

Siseministeeriumi kodulehekül. Ennetus peab olema valdkondade ülene. (2021). Kasutatud 26.04.2023 <https://www.siseministeerium.ee/ennetus-peab-olema-valdkondade-ulene>

Siseministeeriumi kodulehekül. Tõhus ennetustöö. (2023). Kasutatud 18.04.2023 <https://www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/turvaline-elukeskkond/tohus-ennetustoo>

[Sotsiaalhoolekande seadus \(09.12.2015\). Riigi Teataja I. Kasutatud 17.05.2023. https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005](https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005)

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül. Kinnise lasteasutuse teenus (KLAT). (2023). Kasutatud 18.04.2023. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/spetsialistile-ja-koostoopartnerile/laste-ja-noortega-tootavale-spetsialistile/klat#kinnise-lasteasutuse>

Salusoo, M. (2021). Kinnise lasteasutuse teenusele suunatud noorte toetamine mitteformaalse õppega. *Sotsiaaltöö*. 4/2021. Lk 65-71.

Sindi, I., Stömpl, J., Lust, M. (2022). Traumateadlik asendushooldus. Kirjanduse, koolitusprogrammide ning laste otseste hooldajate kogemuste uuringu aruanne. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Streimann, K., Pertel, T., Vilms, T., Abel-Ollo, K. (2020). Ennetuse käsiraamat: sõltuvusainete tarvitamise ennetuse teaduslik käsitlus otsustajatele, arvamusiidritele ja poliitikakujundajatele. Kohandatud Euroopa emmetusõppekava (EMCDDA) põhjal. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

[Trummal, A. \(2022\). Vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ 2021. aasta tulesued. Tallinn: Tervise Arnegu Instituut.](#)

[Tsiviilkohtumenetluse seadustik. \(20.05.2005\). Riigi teataja I. Kasutatud 23.05.2023. <https://www.riigiteataja.ee/akt/898136>](#)

Van der Kolk, B. (2022). Keha peab arvet (lk 126-139). Rütel, E. Eesti. Tänapäev.

LISAD

Lisa 1. Intervjukaava

INTERVJUUKAVA

Tere!

Olen Tartu Ülikooli Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu õppekava kolmanda aasta tudeng. Teen oma bakalaureuse tööd, mille teemaks on „Noorte teekond kinnisesse lasteasutusse. Lastekaitsetöötajate vaade.“ Olen valinud endale kvalitatiivse meetodi ehk soovin teha intervjuusid. Seega sooviksin Teiega läbi viia intervjuu, kas veebi vahendusel või näost-näku kohtumisel.

Oma töös keskendun ma teekonnale, kuidas noor satub kinnisesse lasteasutusse, millised on ennetusprogrammid, millised lapsed KLAT'i satuvad ning kuidas näeb lastekaitsetöötaja seda teekonda.

LAPS KUI ÕIGUSRIKKUJA

1. Kuidas näete Teie laps õigusrikkujat?
2. Milline on lapse taust?
3. Millised on erinevused asenduskoduhooldusel olevate laste ja kodust tulevate laste vahel?
4. Mis toimub peres, kus asub „probleemne“ laps?
5. Millised iseloomujooned/käitumismustrid on lapsel, kes satub seadusega pahuksisse?
6. Kuidas tehakse lapsele/noorele selgeks oma teo kahjulikkusest? Milliseid meetmeid kasutatakse?

LAPSED

1. Kui lapsel puudub kiindumussuhe, kas seda on võimalik luua lapse ja täiskasvanu vahel?

ENNETUS

1. Millised on ennetus meetodid, mida viiakse läbi?
2. Kui palju kaasatakse kogu pere ennetusse?
3. Millist tööd tehakse kogu perega? Millised meetmed on kogu perele?
4. Kas teise tasandi ennetustöös ehk valikulises ennetuses pered/lapsed on „valvsama“ pilgu all?
5. Millised ennetusmeetmed on kõige efektiivsemad? Miks?
6. Millised ennetusmeetmed on ebaefektiivsed? Miks?

SUUNAMINE KLAT'i

1. Millised lapsed satuvad KLAT'i?
2. Kus asub laps kogu protsessis, kus otsustatakse selle üle, kas laps satub KLAT'i või mitte?
3. Kui palju on lapsel sõnaõigust otsuse tegemisel?
4. Kas 2018.a reformiga on lapse osalus suurenenud? Kui palju?
5. Milliseid meetmeid on kasutatud enne KLAT'i suunamist?
6. Kuidas näeb välja lapse suunamine KLAT'i?
7. Millistel juhtudel kindlasti saadetakse laps KLAT'i?
8. Millistel juhtudel välistatakse KLAT?
9. Kas lapsed kellel on esinenud varasemalt jamasi näiteks politseiga satuvad KLAT'i?

REFORM

1. Kuidas on muutnud Eesti laste ja noorte süütegude menetlemise kord tööd?
2. Kas on toimunud drastilisi muutuseid töökorralduses? Kui jah, siis milliseid?
3. Kuidas on reformi tulek mõjutanud töökoormust lastekaitse spetsialistidel?
4. Kuidas on paranenud spetsialistide vaheline koostöö reformi käigus?
5. Mida saaks koostöös veel paremaks muuta?
6. Millised muutused on esinenud erikooli muutusest kinnise lasteasutuse teenuseks?

Lisa 2. Koodipuu

Kategooria	Kood
Perekonna mõjust lapse riskikäitumisele	Perekond/ mõju lapsele

Programmid, mida lastekaitsetöötajal on võimalik kasutada	Programmid/ lastekaitsetöötaja
KLAT-i suunamise protsess	KLAT/ suunamine

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hanna Naudi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Noorte teekond kinnisesse lasteasutusse. Lastekaitsetöötaja vaade,“ mille juhendaja on Judit Strömpl, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hanna Naudi

29.05.2023